

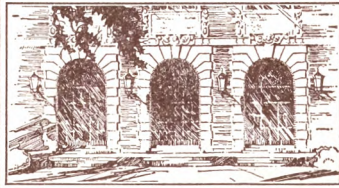
845F612

OhUm

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

845F612

OhUm

УНІВЕРСИТЕТНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 36.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Г. Фльобер.

І Р О Д Ї Я Д А.

ПЕРЕКЛАД

Михайла Грушевського

з додатком статі про Г. Фльобера.

У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Українсько-руська Видавнича Спілка

видала своїм накладом отсі друки, які
можна тільки в неї замовляти :

Контракти купна і продажі:		Ціна
		лібри
1.	Вз. I. На білім папері	1.— К.
2.	” II. ” ” ”	1.— ”
3.	” III. ” ” ”	1.— ”
4.	” I. На сірім папері	0·80 ”
5.	” II. ” ” ”	0·80 ”
6.	” III. ” ” ”	0·80 ”

Табулярні друки:

7.	I. Б. Табулярний скрипт	0·80 ”
8.	II. Б. ” ” ”	0·80 ”
9.	I. Б. Рубрум до таб. скр.	0·40 ”
10.	II. Б. ” ” ” ”	0·40 ”

Друки до процесу:

11.	I. Повновласть до процесу	0·40 ”
12.	II. Позви дрібні	0·60 ”
13.	III. ” о нак. заплати	0·80 ”
14.	IV. ” о екзекуцію на движ.	0·80 ”
15.	V. ” ” ” ” недвиж.	0·80 ”
16.	Рубрум до позву II.	0·40 ”
17.	” ” ” III.	0·40 ”
18.	” ” ” IV.	0·40 ”
19.	” ” ” V.	0·40 ”
20.	Рахунок із канцелярії адвоката	0·40 ”

БРИВЕНСЬКА БІБЛІОТЕКА
ОСНОВАНА ЗАВЕСТАЗНИКОМ
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 36.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Г. Фльобер.

І Р О Д Ї Я Д А.

ПЕРЕКЛАД

Михайла Грушевського

з додатком статі про Г. Фльобера.

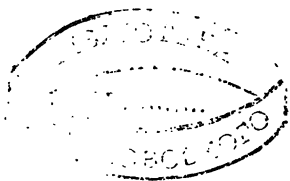

Med. univ. Dr. J. TURYN

WIEN

XVIII. Gersthoferstrasse 138
У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Накладом Українсько-руської Видавничої Спідви.
у Львові, ул. Чарнецького ч. 26.

I.

Махерузький замок підіймав ся па схід від Мертвого моря, на базальтовій стіжковатій скалі.¹⁾ Чотири долини окружали його — дві з боків, одна в переду, одна в заду. Доми тиснули ся під ним, окружені муром, що вигинав ся на перівностях терену, і зигзакуватою, вирубаною в скалі дорогою лучили ся з замком, окруженим мурами високими на двадцять ліктів, з численними виступами, з зубчатим парапетом і вежами, що виступали то тут то там як зубці на сій камяній короні, повішеній над безоднею.

В середині стояв двір, прикрашений портиками, й зверху накритий терасою, обгороженою поручами з сікомори, зі щоглами до натягання велярія.²⁾

Рано, перед сьвітом тетрарх³⁾ Ірод-Антипа вийшов на сю терасу й сперши ся на поруча дивив ся на около. Гори, що ле-

жали просто під нім, що йно зарисували свої верхи, тим часом як решта їх, аж до дна проваля, ще крили ся в п'їтмі. Мрака підіймала ся, розірвала ся — і виступили контури Мертвого моря. Зоря, розсвїтаючи споза Махеруза, почала кидати своє червоне сьвітло — осьвітила по малу побережні піски, горби, пустиню й за нею гори Юдеї, в їх нерівними сїрими верхами. Енґадї в серединї виступав чорною плямою, подальше круглий як баня Геброн, Есколь показав ся в своїм гранатовими гаями, Сорек з виногородами, Кармель з полями сезаму,⁴⁾ і велетенський квадрат вежі Антонїя⁵⁾ підніс ся над Єрусалимом. Тетрарх відвернув ся від нього і дивив ся на право, на пальми Єрихона, та думав про иньші міста своєї Галїлеї, куди, може, вже й не прийдець ся йому вернути ся: Капернаум, Ендор, Назарет, Тїверію. Йордан котив ся серед сухої рівнини; зовсїм біла, вона слїпила очі як снїг, тим часом як море сипіло мов ляпіс-лязулі. І при полудневім краю його, від сторони Ємена,⁶⁾ знайшов Антипа, що він так бояв ся знайти: роскидані руді шагри й людей, що зі списками крутили ся коло коней, тим часом як огні, пригасаючи, сьвітили ся як іскри при самій землі.

Се було військо арабського короля, котрого доньку держав Ірод і розвів ся в нею,

щоб узяти собі Іродіяду, жінку одного зі своїх братів — Агріни, що пробував в Італії, без всякої власти. Протів Арабів Антипа сподівався допомогти від Римлян, але Вітелій, управитель Сирії, не приходив, і Антипа гриз ся й непокоїв ся.

Агріпа, думав він, певне знищив його в очах цїсаря. Филип, третій брат, управитель Ватанеї, зброїв ся потайки. Жиди не зносили поганських звичаїв Ірода, иньші його піддані — його управи. Антипа вагав ся між двома гадками: помирити ся з Арабами — чи уложити союз із Партами протів них, і під покривкою сьвяткування своїх уродин постановив він скликати на сей день, на великий пир начальників свого війська, управителїв своїх дібр і визначнійших Галїлеян.

Гострим зором оглянув він всі дороги — вони були порожні. Над головою його літали орли. Вояки спали під мурами. Ніщо не рушало ся в замку.

Раптом голос, долинувши з далека, мов вирвавши ся з глибини землі, змусив збїднути тетрарха. Він пагнув ся, щоб прислухати ся, але той уже замовк. Згодом він залунав знову, й Ірод, плеснувши в долонї закликав: „Манеї, Манеї“!

Показав ся чоловік, голий по пояс, як помивач із лазні. Він був дуже високий, ста-

рий і худий. При боці висів ніж в бронзовій похві. Волосє, стягнене гребінем, збільшало широкість його чола. Очі його виглядали як сонні, але зуби його блищали ся, ноги легко ступали по плитах. Тіло його було гнучке як у мавпи, а лице нерухоме як у мумії.

— Де він? — спитав тетрарх.

Манеї показав пальцем на якийсь предмет позаду.

— Там, як завсїди.

— А мині здавало ся, що я його чув. І Антипа, відітхнувши, розпитував далі про Яоканана, званого у християн сьвятим Іваном Хрестителем: Чи приходили знову ті два, що тамтого місяця були впущені, з особливої ласки, до вязниці, і чи довідав ся він, чого вони хотіли?

— Вони розмовили ся з ним, сказав Манеї, кількома загадковими словами, як розмовляють ся в ночі влодії на розпутті. Потім вони пішли в горішню Галілею й казали, що принесуть велику новину.

Антипа похилив голову й потім сказав з перестрахом: Стережи його! Стережи його! І нікого не пускай до нього! Добре замкни двері! Накрий яму! Аби навіть не підозрівали, що він ще живий!

Але Манеї поступав так і без наказу: Яоканан був Жид, а Манеї ненавидів Жидів.

як кождий Самарянин. Їх Гарізімський храм,⁷⁾ призначений Мойсеєм на головну сьвятиню Ізраїля, пропав від часів царя Гіркана, й Єрусалимський храм будив у Самарянах бурю образи й неустанної кривди! Манеї вліз був раз туди, аби спрофанувати жертвенник, наложивши на нього костей умерлих. Його товариші, менше проворні ніж він, стратили свої голови. І він тепер бачив сей храм в заглибленню горбів — на сонці блищали ся його білі мармурові мури й золоті бляхи даху. Се була гора сьвітла, щось надлюдське, що все забивало своїм богатством і пихою.

Манеї простягнув руку до Сіону, цілий випростований, з піднесеною головою, й застиснувши кулаки, кинув клятву на нього, вірячи, що його слова будуть мати силу на нього. Антипа слухав, не ображаючи ся тим.

Самарянин вернув ся до справи Йоакана: Часом він попадає в іритацію, хоче тікати, надієть ся на увільнення; иньшими разами він спокійний як слабій звір, або знов, бачу, ходить у шітьмі, повторяючи: „Нехай! Аби він ріс, я мушу змаліти!“

Антипа й Манеї переглянули ся. Але тетрархови вже наприкрило ся роздумувати. Сі гори наоколо нього, як ряди скам'янілих хвиль, чорні уривища серед скал, безграничність синього неба, незносний блеск сонця, глу-

бина проваля — все се пригнітало його, й нудьга опанувала його від сеї пустині, немов закиданої, наслідком геологічних переворотів, руїнами амфітеатрів і палат. Горячий вітер приносив запах сірки, наче віддих міст проклятих і загребаних під тою недоброю водою. Сї сліди божого гніва навівали страх на душу Антипи й сперши ся ліктями на поручи, взявши голову в руки, він стояв нерухаючи ся, втопивши свої очі. Аж нараз хтось доторкнув ся до нього, він обернув ся — Іродіяда стояла перед ним.

Довга сорочка з легкої пурпури одягала її аж до сандалів. Нагло вийшовши з покоїв, вона не взяла на себе ані нашійників ані заушниць. Чорне волосє спадало її на плече й на груди. Її віздрі, дещо задерті, дріжали, радістю побіди сьвітло ся все її лице, й вона крикнула сильним голосом тетрархови:

— Цісар нас любить! Аґріпа в вязниці!

— Звідки ти знаєш?

— Та вже знаю. І потім додала: Се за те, що він вичив цісарства Каєви.⁸⁾

Сей Аґріпа, живучи в ласки брата, став ся дістати від цісаря царський титул, так само як і Антипа. Тепер не було що бояти ся його: „Вязниці Тіберія не так легко відмикають ся, і саме жите в них часом не

безпечно!“. Антипа порозумів гадки жінки, і хоч вона була сестрою сього самого Аґріпи, її нелюдські гадки здавалися йому справедливими. Подібні убийства були в порядку річей, звичайною приналежністю династій, і в династії Ірода годі було їх дочислити ся.

Потім вона оповіла тетрархови про всі свої заходи: про закуплених клієнтів, переловлені листи, про шпівнів, приставлених до всіх дверей Аґріпи, і як удалося її звабити Евтихія, що й заденунціював його.

— Я не жалувала нічого. Чого б я не зробила для тебе? Адже я покинула і власну доньку!...

Покинувши Аґріпу, вона лишила його дитину в Римі, надіючися, що буде мати діти від тетрарха, й досі про неї не згадувала. Тепер тетрах питає себе, звідки так взяло її на чулість.

Розтягнуто веллярій і живенько принесено широкі подушки. Іродіяда сіла й заплакала, відвернувши ся від мужа. Але слідом обтерла очі й сказала, що вона більше не хоче про се думати, що вона щаслива — й почала пригадувати Антипі їх колишні розмови в атрії,⁹⁾ їх стрічі при лазнях, проходи по *via Sacra*,¹⁰⁾ і вечери в великих вілях, серед римської Кампанії, під плескіт водограїв, під аркадами з цвѣтів. Вона дивила

ся на нього давніми очима і з кокетними рухами лестила ся до його грудей. Але він відіпхнув її від себе. Те кохання, що вона тепер старала ся відживити, було таке далеке, і всі нещастя пішли від нього. Дванадцять літ тягла ся війна. Від неї тетрарх встиг постаріти ся. Його плечі зігнули ся під темною тогою з фіолетовим краєм; сивина замішала ся до його бороди, і сонішне промінне, пробиваючи ся крізь веллярій, освічувало його понуре чоло. І у Іродіяди чоло зібрало ся в зморшки, і обоє, сидячи против себе, неприязно дивили ся один на одного.

Тим часом на гірських дорогах почав ся рух. Пастухи гнали биків, діти вели ослів, конюхи провадили коней. Ті що сходили з гір за Махерузом, зникали за замком, иньші йшли долиною з фронту його, і війшовши в місто, скидали свої ноші по подвірях. Се були тетрархові доставці запасів і слуги його гостей.

Серед них показав ся під терасою, з лівого боку, всеї¹¹⁾ в своїй білій одежі, босоногий, з виглядом стоїка. Манеї піднявши свій ніж, кинув ся з правого боку на нього. Іродіяда крикнула йому:

— Забий його!

— Стій! сказав тетрарх. Манеї здержав ся. Всеї став также, і потім обоє від-

стунили, кождий своїми сходами, оглядаючись на себе.

— Я його знаю, сказала Іродіяда, він зветь ся Фануїл і хоче побачити ся з Яокананом, котрого ти так необачно лишаєш живим.

Антипа відповів, що Яоканан може ще йому придати ся: його напади на Єрусалим кажуть иньшим Жидам тримати ся Ірода.

— Е, відказала вона — вони корять ся перед кождим володарем і не в стані сотворити свою власну державу. Але з такими як Яоканан, що підбуджує нарід надіяма часів Неємії,¹²⁾ найліпша політика — нищити їх.

Але тетрарх обставав, що з тим не було нічого нияного. Небезпечність від Яоканана — се также! І він удавав, що сьмієть ся.

— Мовчи, відказала Іродіяда, й розповіла про свою поневірку під час як їздила під Галаад, зберати бальзам: „Люде скидали з себе одєжу на березі річки; осторєнь на горбку стояв чоловік і говорив до них. Він мав на бедрах верблюжу шкіру, а голова виглядала як львина. Скоро він мене побачив, він кинув на мене всі проклони пророків; його очі сьвітили ся, голос ревів, а рука підносила ся неначе зводила громи на мене. Втікти було неможливо: колеса візка загрузли в пісок по оси, і я мусіла помалу заберати

ся, накривши ся плащем і знищена сими лайками, що летіли на мене як злива.“

Яоканам не давав їй жити. Коли його ймили і вязали, вояки мали поручення вбити його, коли б він не давав ся, — тоді він показав ся зовсім лагідним. Напустили змій до нього в вязницю — вони поздыхали. Невдача сих заходів приводила Іродіяду до розпуки. Що значило се завзяте Яоканана на неї? Який інтерес мав він у тім? Його напади, викрикувані перед товпами людей, ширили ся, переходили з уст в уста. Вона чула їх всюди, вони наповняли собою повітря. Против легіонів у неї знайшла ся б відвага, але ся сила, погибельнійша від меча, а при тім така, що й бороти ся з нею було годі, приводила Іродіяду до крайности. І вона кидала ся тепер по терасі, в розпалі свого гніву не знаходячи слів, аби висловити те, що її душило.

Вона бояла ся при тім, що тетрарх, уступаючи загальному голосу, може зважити ся кинути її. Тоді б пропало все! Від дитинства носила вона в собі мрію про велику власть. За для неї вона кинула першого чоловіка і звязала ся з сим, що як вона думала — дурив її.

— Добру я знайшла оборону, війшовши в твою родину!

— Вона варта твоєї! відказав на се тетрарх.

В жилах Іродїадї закипіла на сї слова кров її предків — первосвященників і царів.

— Твій дід підмітав храм в Аскалоні!¹³⁾ Інші твої предки були пастухи, розбійники, провідники караванів, орда підвласна Юдеям від часів царя Давида! Всі мої предки побивали твоїх! Перший Макавей вигнав вас в Геброна, Гіркан змусив до обрізання. І розпаливши ся зневагою аристократки до плебей, ненавистю Якова до Едома,¹⁴⁾ вона закидала йому терпеливість на образи, податливість перед фарисеями, що зраджували його, боязкість перед народом, що ненавидів його.

— Ти такий сам як і вони, признай ся! І ти жалуєш за арабською дівкою, що танцює наоколо каміння. Візьми її собі назад! Живи в нею знову, в її полотняній будї! їдж її хліб, спечений в попілі! ликай квасне молоко її овець! цілуй її сині щоки, а минї дай спокій!

Але тетрарх її не слухав. Він дивив ся на рівний дах одного дома, де зобачив молоду дівчину й коло неї стару, що тримала над нею парасоль на комишинї, довгїй як жердка рибалки. По серединї ковра стояв отворений подорожній кіш; пояси, покривала, різна бі-

жутерія звисала в нього без ладу. Дівчина від часу до часу нахилилася над своїми речами й перетряхла їх у повітрі. Вона була одягнена Римлянкою — в делікатну сорочку й плащ, вастебнений ізмарагдовою спряжкою; сині стяжки тримали її волосся, очевидно дуже важке, бо від часу до часу дівчина притримувала його рукою. Тінь від парасоля рухала ся по ній, закриваючи її до половини. Антипа запримітив лише два чи три рази гарну шию, лівію очей, край маленьких уст; за те бачив цілу, від клубів до голови, її талію, що еластично згиналася ся й підіймала ся. Він стеріг сї її рухи, і віддих його ставав все більше важким, а в очах почав сьвітити ся огонь. Іродіяда помічала се. Вкінці він запитав :

— Хто се?

Іродіяда відповіла, що не знає, і нагло замовкла й пішла геть. Тетрарх за нею. В портику його чекали Галілеяне, секретар, начальник насовищ, управитель сільних жуп і Жид із Вавилону, комендант його кінноти — всі привитали його одподушним криком. Відти він пішов до внутрішніх покоїв, але на звороті коритара став перед ним Фануїл.

— А, знову ти! Певно прийшов задля Яоканана?

— І задля тебе! Я прийшов тобі сказати важну новину. І не відступаючи від Антипи, він пішов за ним в темний покій. Сьвітло приходило сюди через крати, що йшли попід дахом. Стіни були викрашені темно-синєю, майже чорною фарбою. В глибині покоя стояло ліжко з чорного дерева, звязаного воловими ременями. Над ним як сонце блищав ся щит із золота.

Антипа перейшов покій і приліг на ліжку. Фануїл, ставши, підняв руку і в натхненій поставі сказав до нього :

„Вишній посилає часами своїх синів. Йоканан оден з них. Як ти його вбеш, то на тебе спаде кара.

— Але-ж то він мене переслідує! скрикнув Антипа. Він зажадав від мене неможливого. І від тоді він мене лає. З початку я не був для нього ворогом! Але він з Махеруза вислав людей, що бунтують мині краї. Се йому не мине! Коли він нападає на мене, я мушу боронитись!

— Його гнів дійсно занадто завзятий, сказав Фануїл. Але се нічого! Треба таки його пустити.

— Скажених звіврів не пускають, відказав тетрарх. Єсей відповів на се :

— Ти вже не журись ним! Він піде до Арабів, до Галів, до Скитів. Його діло

мусить росповсюдити ся аж до краю землі!

Антипа наче бачив перед собою видінне.

— Його власть велика. Против своєї волі я його люблю, промовив він.

— В таким разі пусти його.

Але тетрарх похитав головою. Він бояв ся Іродіяди, Манеї, невідомого. Фануїл пробував ще його переконати, на доказ безпечности свого пляна покликуючи ся на льяльність есеїв супроти володарів. Сих людей — бідних, на страх мук не податливих, убраних в біле, зручних в відгадуванню зі зв'язд будучности, дійсно загально поважали.

Антипа раптом пригадав собі сказане ним перед хвилию.

— Що то за важну новину хотів ти мині сказати?

Але в тім увійшов мурин. Його тіло було біле від порохів, він хрипів і не міг сказати ані слова.

— Вітелій, нарешті сказав він.

— Що? він прийшов?

— Я його бачив. До трох годин він буде вже тут!

Драперії коритарів порушили ся як від вітра. Галас пішов по замку — гуркіт від бігання людей, від переносення меблів, від скидуваного срібла... А з верху вежі лунали роги, скликаючи рабів.

II.

Мури були вкриті народом, коли Вітелій вступив на подвірє замка. Він був убраний в тогу з пурпурною прошвою й консульські черевики, і сперав ся на руку свого товмача, наоколо його йшли ліктори, а за ним несли велику червону лектику, прикрашену перами, вилочену зеркальним шклом.

Ліктори встромили в землю перед брамою свої *fasces* — пучки різок, звязані ремешем, з сокирою в середині, і всіх перейняв страх перед величеством римського народа.

Лектика, несена вісьмома чоловіками, спинила ся, і з них вийшов молодик — Вітелійов син Авль, з великим животом, з прищами на лиці, з пальцями покритими перлами. Йому зараз піднесли чарку вина, підмішаного ароматами, він зараз випив і попросив іще.

Тетрарх упав на коліна перед проконсулем, висловляючи свій жаль, що завчасу не був сповіщений про його благодатний прихід. Він би по всіх дорогах урядив усе так, як належить ся для Вітелійов. Прецінь вони походять від богині Вітелії. Дорога з Янікула до моря досі носить їх імя. Урядам — від квестури до консулята — нема в їх роді й числа. Що до самого Люція, що став тепер гостем тетрарха, то йому належить ся спе-

цияльна подяка як переможцєви Клітів¹⁵) і як батькови сього молодого Авля, що приходив тепер у свою вітчину, бо прецінь Схід був вітчиною богів.

Сї гіперболічні компліменти товмач перекладав по латини. Вітелій слухав їх рівнодушно, потім відповів, що самого лише Ірода Великого вистало б для слави ціяго народа: Атеняне дали йому начальство над олімпійськими забавами; він побудував храми на честь Августа; був миролюбним, оборотним, ворогам страшним, цісарям завсїди вірним.

В тім серед колюми із бронзовими капітелями показала ся Іродіяда, виступаючи як яка цісарєва, окружена жінками й євнухами, що на золочених тацах несли запашні курильніці. Прокоонзуль зробив три кроки на зустріч її. Та, уклонивши ся йому на привітаннє, кликнула:

— Яке то щастє, що від тепер Аґріпа, ворог Тіберія, не в стані вже шкодити нікому!

Вітелій не знав іще сеї пригоди, й Іродіяда збудила в нїм певне недовіре. І коли Антипа став запевняти, що для цісаря він все готов зробити, Вітелій додав:

— Навить і на шкоду другого?

Колись Вітелію удало ся було дістати закладнів від царя Партів, але цісар не за-

вважив сеї його заслуги, бо Антипа, будши при тих переговорах з Партами, щоб прислужити ся цісареві, поснішив ся донести йому сю новинку. Від того часу Вітелій глибоко ненавидів Антипу, і тепер через те так отягав ся прибути йому в поміч.

Тетрарх замішав ся від таких його слів. Але Авль сказав сьміючи ся :

— Не жури ся, я тобі роблю протекцію !

Проконзуль удав, що не чув. Кар'єра батька стояла в залежності від ганьби сина, і ся квітка, що виросла в багні Капреї,¹⁶⁾ забезпечала йому такі вигоди, що він окружав її всякою услужністю, хоч і остерігав ся її, бо квітка ся була їдовита.

Тим часом у брамі счипив ся галас. Туди входив ряд білих мулів з особами в білих одіннях сьвященників. Се були садукей і фарісеї, що з одними й тими самими амбітними цілями приходили в Махеруз: садукей хотіли здобути собі виключне право уряджування жертвенних відправ у храмі, фарісеї бажали задержати його у себе. Їх види були понурі, особливо у фарісеїв — ворожих Римови й тетрархови. Широкі їх хитони зачіпали ся в глоті, а мітри кивали ся на пергаментних стяжках, з написаними на них словами св. письма. Майже в тім самім часі прибули й римські вояки з передового полку.

Їх щити були вложені в мішки, аби не по-рошили ся. За ними йшов Марцель, заступник проконсуля, з митарями, що несли під пах-вами свої карби. Антипа представляв про-консулеви важнійших з своїх прибічників — Тольмея, Кантеру, Сегона, Амонія з Але-ксандрії, що заберав від нього асфальт, На-амона — начальника кінноти, Ясіма з Бабі-льона. Вітелій запримітив Манеї.

— А то — що за чоловік? Тетрарх пояснив йому знаком, що то кат.

Потім він представив садукеїв. Йонатан, маленький чоловік з свобідними рухами, що вмів по грецьки, благав проконсуля, аби за-витав до них у Єрусалимі. Той відповів, що мабуть буде.

Єлезар, кривоносий і довгобородий, в імені фарисеїв зачав жадати первосвяще-ничого одіння, що політична власть заареш-тувала в Антонієвій вежі. Галілеяне занесли скаргу на Понтія Пілата, що з причини одного божевільного, який шукав золотої по-суди царя Давида в котрійсь печері коло Самарії, казав побити людей сього міста; всі вони говорили на раз, і Манеї ще з більшим запалом ніж інші. Вітелій приобіцяв, що провинники будуть покарані.

Тим часом крик залунав коло портика, де вояки повісили свої щити. Коли вони вийняли

їх із мішків, на їх умбонах¹⁷⁾ показалися фігури цісаря. Жида уважали се поганством. Антипа почав їх тихомирить, тим часом як Вітелій, сидючи на високім кріслі в галерії, дивував ся їх фанатизмови. Тіберій, думав він, мав причину вислати їх чотириста до Сардинії; але у себе дома вони мали силу, і проконсуль казав забрати щити.

Потім вони окружили проконзуля, просячи справедливости, привілеїї, запомог. Вони дусили, дерли одержу одні однім; щоб зробити місце, невільники почали бити палицями направо й наліво; близші до них кинули ся назад по сходах, тим часом як иньші йшли вгору й тисли їх назад; дві течії стріли ся в сій масі люду, що хвилювала ся, стиснена берегами мурів.

Вітелій запитав ся, чому зійшло ся стільки людей. Антипа пояснив причину — сьвяткування його уродин, і показав на кількох своїх людей, що схиливши ся над парапетом мурів, витягали шнурами величезні коші з мясом, овочами, городиною, цілих антілоп й журавлів, велетенські риби синявого кольору, китяхи винограду, кавуни, зложені пірамідами гравати. Авль не витерпів — він побіг до кухонь, тягнений своїм нечуваним апетитом, що пізнійше здивував цілий сьвіт.¹⁸⁾ Ідучи коло одної пивниці, він по-

бачив казани подібні до кірас. Проконсуль пішов також подивити ся на них — і зажадав, аби йому показано підземельні комори замка.

Вони були вирубані в скалі, в виді широких склеплених камер, що місцями підтримували ся стовпами. В першій містила ся стара броня, але друга наповнена була списками — їх вістря стреміли з кутасів з піря. Третя виглядала немов вибита комишом — так густо висіли в ній стріли, одна коло одної. Вістря мечів укривали стіни четвертої. В середині пятої ряди шоломів, з своїми гривами, виглядали як батальони червоних змій. В шестій були самі сагайдаки, в семій самі поножі, в восьмій наручі, в дальших — вили, гаки, драбини, шнури, навіть дручки для катапульта, навіть калатальця для верблюжих хомутів! А що гора в долину розширяла ся, видовбаца в середині, як улій, тож під сими коморами були глубші, ще більші.

Вітелій, Фіней — його товмач, і Сізена, начальник митарів ішли при сьвітлі смолоскипів, що несли три евнухи.

З птьми виглядали обридливі винаходи варварів — набиті цъвяхами булави, списи, що затроювали рану, щипці подібні до щелепів крокодила. В сумі тетрарх в Махерузі мав узброєнне для сорок тисячів вояків! Він

зібрав його, остерігаючи ся союза своїх ворогів, але проконсуль міг би подумати або сказати, що се зібрано для війни з Римлянами, і тетрарх старав ся виправдати ся перед ним. Він казав, що ся зброя не його; що багато в того служило для оборони від розбійників; треба було того на Арабів; зрештою все се зібрав ще його батько. І замість того аби йти за проконсулем, він уже йшов перед ним, скорим кроком. Раптом він став під муром і розставивши ліктем, хотів замаскувати його своєю тогою; але двері виставали над його головою, Вітелій їх заперимітив і запитав ся, що є за тими дверми.

Їх міг відчинити лише Бабільонянин.

— Заклич Бабільонянина.

Зачекали його.

Батько сього Бабільонянина прийшов з берегів Евфрату до Ірода Великого і з п'ятсотма кінними вояками підняв ся боронити східніх границь його держави. По розділі його держави Ясім зістав ся був при Филіці, але тепер служив Антипі.

Він з'явив ся, з луком на плечі, з нагайкою в руці. Ріжнокольорові шкурки тісно обвивали його викривлені ноги. Руки були голі, бо сорочка не мала рукавів; футряна шапка кидала тінь на його лице і бороду, зафризовану в кучері.

З початку він удав, що не розуміє товмача, але Вітелій моргнув Антипі, і той сам повторив наказ. Тоді Ясім приложив обидві руки до дверей, і вона влізла в стіну.

Теплим повітрям дихнуло з п'ятьми. Пішли закрученим коритарем і прийшли до печері більшої від всіх иньших підземних комор замка. В глибині вона мала аркаду, в провалі, що з сього боку забезпечало замок; цвіти каприфолії, що пняла ся по аркаді, звисали в потоках денного сьвітла; по підлозі дзюрчав потічок.

Тут були білі коні, мабуть зі сто. Вони їли ячмінь з дошки, поставленої в рівні в їх мордами. Гриви їх були пофарбовані на синє, на копитах були плетені постолы, а чубки між ухами сторчали над чолом в виді перуки; довгими хвостами вони потихо били себе по колінах. Проконсуль аж занімів зі здивовання.

Се були чудові сотворіння, гнучкі як змії, легкі як птахи. Вони летіли разом з стрілою свого їздця, перекидали людей, кусаючи їх в живіт, перескакували скали, стрибали через проваля, на рівнині протягом цілого дня годні були нести ся божевільним гальопом, і одним словом можна було їх спинити. Коли увійшов Ясім, вони підійшли до нього як вівці до пастуха і простягаючи свої шиї, неспокійно дивили ся на нього своїми, немов

дитячими очима. Як звичайно, він видав з глупини свого горла дикий крик, і вони заспокоїлись та почали брикати ся, жадні простору, бігу.

Антипа, боячи ся, аби Вітелій не забрав їх, замкнув їх у сій печері, спеціально призначеній на випадок облоги для худоби. Проконсуль сказав:

— Стайня не добра, ти готовий збавити сих коней! Запиши по їх, Сівено!

Митар витягнув табличку зза пояса, порухував коней і записав. Агенти таких товариств, що виарендовували доходи держави, перекупали управителів, аби могли грабити провінції. І сей їх старшина винюхував все і всюди, своїм носом гострим як у куни, неустанно моргаючи віками.

Нарешті вернули ся назад на подвірє.

Серед камінного бруку місцями бронзові кружки накривали цїстерни. Проконсуль запримітив одну з них, більшу від иньших, що не дудніла під ногами як ті. Він постукав по черзї всі їх і крикнув, туцаючи ногами:

— Знайшов, знайшов! Тут вони — Іродові скарби!

Бажанне віднайти сї скарби доходило у Римлян до мавїї.

Тетрарх божив ся, що тих скарбів нема.

— Тож щож тут таке під нею?

— Нічого — чоловік, вязень.

— Ану покажи, сказав Вітелій.

Тетрарх не хотів. Жиди пізнали б його секрет. Але його неохота відкрити ту плиту іритувала Вітелія.

— Відбийте її, крикнув він лікторам.

Манеї догадав ся, чого він хоче, й побачивши сокиру ліктора, подумав, що хочуть відрубати голову Яоканаму. Він спинив ліктора по першій його ударі по плиті, встроїв між нею й камінцем щось як гак і напруживши свої довгі худі руки, підняв накривку. Вона відпала. Всі здивували ся силі старого. Під сею плитою, підложеною деревом зі споду, було віко такоїж великості. Коли ударено по ній п'ястком, воно розчинило ся на дві половинки, і тоді показав ся отвір — велика яма, зі сходами без поручей. Нагнувши ся над її краєм, на споді побачили щось п'ясне й страшне.

На землі лежала якась людська істота, покрита довгим волосем, що мішало ся в волосем звір'ячої шкіри на її спині. Чоловік підняв ся; його чоло доторкнуло ся крат, що накривали сю яму; від часу до часу він зникав в глибині печери.

Сонце миготіло на вершках тіяр, ручках мечів і нестерпно нагрівало камінні плити.

Голуби, влетівши з дахів, крутили ся наоколо по дворі: се був час коли Манеї звичайно кидав їм зерно. Але Манеї сидів при ногах тетрарха, що стояв коло Вітелія. Галілеяне, сьвященики, вояки стояли кругом за ними, в напруженню чекаючи, що тепер буде.

Почуло ся наперед зітхання, пущене глухим голосом.

Іродіяда зачула його з другого краю двора і не можучи стримати ся, перейшла через натовп і слухала, нагнувшись і спершись рукою на плече Манеї.

Залунав голос:

— Горе вам, фарисеї й садукее, рід зьміїний, міхи надуті, цимбали крикливі!

Пізнали в тім Яоканана; його імя пішло по устах, з усюди почали збігати ся люде.

— Горе тобі, народе, зрадники з коліна Юдиного, піяки з коліна Єффраїмового, що сидите в родючих долинах і спотикаєте ся від вина!

— Щоб ви пропали, як розлита вода, як хробак, що пропадає серед дороги, як недоносок жінки, що не побачить сьвіта.

— Тобі, Моаве, прийдець ся ховати ся між гілєм кіпариса, — як горобцеви, в печері — як миші. Брами замка розпадуть ся скорше, ніж шкарлуца горіха, упадуть мури, запалають міста. Не устане бич Предвічного! Він

окуне твоє тіло у твою власну кров, як вовну в ночви фарб'яра! Він подре вас як нова борона! По горах розкидає він кавалки вашого тіла!...

Про чий напад отсе говорив він? Чи має се бути Вітелій? Хиба Римляне могли б наробити такого спустошення! Плач почув ся наоколо: „Досить, досить! най він перестане!...“

Але він говорив далі ще голосніше:

— Діти будуть повзати в попелі коло трупів їх матерей. Люде в ночі, серед мечів, в небезпечности від ворожих списів шукатимуть кавалка хліба. На площах, де вечерами розмовляли старі, розриватимуть трупи шакалі. Твої дівчата, ковтаючи сльози, грають на цитрах на пиру чужовемця, і найвідважнійші сини твої зігнуть спину, зранену важкими тягарями...

Люде згадували часи вигнання, всі катастрофи своєї історії. Се був голос давніх пророків. Яоканан кидав сі грізьби одну за одною, як би валив удари.

Але голос його стих, став гармонійним і сьпівучим. Він став віщувати освободженне; небо засяє, новонароджений з'явить ся в печері драконів, золото заступить місце глини, і пустиня зацвіте як рожа.

— Що коштує тепер шістьдесят кікар, не коштуватиме й оболя.¹⁹⁾ Потоки молока потечуть зі скель, і люде з повними животами заснуть у вишних творилах. Коли тільки прийдеш ти, кого я жду? Приходь скорше — всі народи поклонять ся тобі, і вічне буде царство твоє, сине Давидів!

Тетрарх кинув ся на се слово; істнованне Давидового сина звучало для нього погрозою. А Йоканан як раз перейшов до нападів на його царство:

— Нема иньшого царя окрім Предвічного!

І відказував на його сади, статуї, меблі з слоневої кости, як у безбожного Ахава!

Антипа перервав шнурочок з печаткою, що висів у нього на шиї, й кинув до ями, наказуючи Йокананови мовчати, але голос відповів на се:

— Я кричатиму як медвідь, як дикий осел, як жінка при породі!

— Кара вже впала на твоє злочинство. Біг покарав тебе неплодністю як мула!

Підняв ся сьміх, як рокот хвиль. Вітелій уперто стояв далі. Товмач рівнодушним голосом переказував йому по латині всі образи, які Йоканан проголошував по своєму, і тетрарх з Іродіядою мусіли їх слухати двічі.

Тетрарх задихав ся, тим часом як та остовпіло вдивляла ся в глибину ями.

А той страшний чоловік, задерши голову і схопивши ся за крати, притулив до них своє лице, де, немов з куша — з посеред волося блистіло два горячі углі, і говорив..

— Ага, се ти, Єзавель!

— Ти зловила його серце скрипом твоїх черевиків. Ти іржала як кобила. Ти поставила своє ліжко на горох, аби чинити свої паскудства.

— Господь позриває з тебе твої ковтки, твою пурпурову одіж, твої льняні покривала, перстені з твоїх рук і обручі з твоїх ніг, сі золоті луночки, що кивають ся на твоїм чолі, твої срібні зеркала і струсові вахлярі, і перлові черевики, якими ти прибільшуєш свій зріст, пахощі твого волося й мальованне твоїх нігтів, всі забаганки твоїх розкошів! Каміння забракне, як побиватимуть блудницю!

Вона оглядала ся наоколо за обороною. Та фарісеї смиренно поспускали очі. Садукеї відвернули ся, не хотючи дразнити проконсуля. Антипа так як би вмер.

А голос більшав, розлягав ся, лунав рокотом громів; відгомін гір повторяв його і посилав його удари на Махерув другим наворотом.

— Сядь в порошок, дочко Вавилона! Розв'язи свій пояс, скинь черевики, підбери ся, бреди через ріки! Твій сором відкриється, твою ганьбу всі побачуть, твої ридання поломлять тобі зуби! Предвічний гидить смеродом твоїх злочинів! Проклята! Здихай як сука!

Віко закрило ся, плита упала.

Манеї готовий був задушити Яоканана. Іродіада зникла. Фарісеї показували обурення. Антипа оправдував ся серед них.

— То правда, відказав йому Слезар, що належить брати жінку брата, але Іродіада не вдова, і до того вона ще має дитину, і в тім тяжкість злочину.

— Помиляєте ся, помиляєте ся, відрік садукей Йонатан. Закон противить ся таким шлюбом, але не забороняє абсолютно.

— От іще! ви несправедливі для мене, казав Антипа. Прецінь Авесалом зійшов ся з жінкою батька, Юда з своєю невісткою, Амон з сестрою, Лот з своїми доньками.

Авль, що був заснув, з'явив ся в тім моменті. Довідавши ся, про що була мова, він признав справедливість тетрархови — мовляв не було чого в'язати ся такими дурницями. І він багато сьміяв ся з докорів сьвящеників і гніву Яоканана.

Іродіяда в середини тераси обізувала ся до нього :

— Ти помиляєш ся, пане! Він каже людям не платити податків.

— Чи се правда? запитав той митаря. На се взагалі притакнули. Тетрарх также прилучив ся до них.

Вітелій подумав, що вязень може втікти, а що повожденне Антипи здавало ся йому непевним, він наказав поставити сторожу коло брам, по під мурами й на подвірю. Потім він пішов до своїх покоїв. Депутатії сьвященників ішли за ним; не зачіпаючи вже справи жертвених відправ, кождий підносив свої скарги. Всі приставали до нього — він кавав їм іти.

Відходячи від нього, Йонатан побачив в заглибленню мурів тетрарха з якимсь чоловіком, довговолосим, у білій одіжи — Ясеви, і пожалував, що боронив тетрарха.

Тетрарха-ж потішала ще одна гадка, що доля Яоканана вже більше від нього не залежала: Римляне взяли її в свої руки. Се полекша!

Фануель прохожував ся по крайній стежці замка, тетрарх покликав його і показав на вояків:

— Вони тут найсильнійші, я вже не могу його увільнити! Я тут не завинив!

Подвіре спустіло. Раби відпочивали. Супроти червоного сьвітла, що горіло на небі, всі прямовісні предмети давали чорні тіни. Антипа забачив навіть соляні жуни за Мертвим морем. Але арабських шатрів уже не було видко, очевидно — вони забрали ся. Сходив місяць, і спокій спадав на серце тетрарха.

Фануїл стояв зігнувшись, притуливши бороду до грудей. Вкінці він пояснив, що мав сказати.

Від початку сього місяця він слїдив небо перед зорею. В зенїті була група Персея; Агалью ледво було видко, Альїоль сьвітив ся менше ніж звичайно, Міра-Коети зникла зовсім. З того він віщував смерть якогось визначного чоловіка, такж сеї ночи, в Махерузі.

Чию? Вітелія стерегли занадто добре. Йоканана преціп не вбють...

Чи не мою? подумав тетрарх. Може Араби пішли тільки, щоб знову вернути ся? Проконсуль може відкрити його зносини в Партамі. В окруженню сьвященників були ерусалимські різунни, з ножами під плащами... Ніяких непевностей що до віщувань Фануїла Тетрарх не мав. Вкінці йому прийшла гадка шукати поради у Іродїяди. Правда, він її ненавидів, але вона потрапить його

заспокоїти; зрештою не всі нитки тих чар, якими вона колись його була обпутала, вже пірвали ся.

Коли він увійшов у її покій, цинамон курив ся в порфіровій вазі; розкидані були пудра, помади, тканини подібні до хмар, вишивки лекші від пера.

Тетрарх не сказав Іродіяді нічого ані про віщування Фапуіла, ані про свій страх перед Жидами й Арабами. Іродіяда-б назвала його боягузом. Він заговорив про Римлян: Вітелій не відкрив йому нічого з своїх військових плянів; тетрарх підозривав в нім приятеля Кая, в котрим мав зносити Агіріа. Його готові заслати, або й забити.

Іродіяда ласкаво, але й зневажливо старала ся його заспокоїти. Вкінці вона виїняла з маленької скриньочки дивну медаль, з профилем Тіберія: її вистачало на те, щоб відстрашити лікторів і збити всі обвинувачення. Антипа, повний вдячності за неї, спитав ся, звідки вона її дістала?

— Ми її дали, відказала та.

З під портнери висунула ся гола рука, молода й гарна, наче виточена з слонової кости Поліклетом. Вона рухала ся в повітрі, дещо непевними, але граціозними рухами, стараючи ся знайти сорочку, лишену на

лавці під стіною. Стара служниця тихенько подала її, піднявши портієру.

Се обудило в тетрарху якийсь невизначний спогад.

— Се твоя певільниця? спитав ся він.

— А тобі до того що? відказала Іродіада.

III.

Гості заповняли сьвяточну салю. Колумни з дерева аль-гумім, з бронзовими різбленими капітелями, поділяли її на три нави, як базіліку. На них опирали ся дві галерії, з кратястими підлогами, а третя, прикрашена золотим філіграновим полукругом, приперала до салі з одного кінця, просто величезної вхідної арки другого кінця.

Столи стояли здовш всеї середньої нави, і засьвічені канделябри виступали на них огненними купами серед посуду з рописаної глини, мідяних тац, куснів сніга й стосів винограду. Під високою стелею сі червоні сьвітла зливали ся поволі до куп і серед гіляк сьвітили ся в ночи ясними кропками, як звізди. А знову крізь головний отвір виділи ся смолоскипи на терасах домів — Антипа гостив своїх гостей, нарід, всіх присутних.

Раби, проворні як пси, на повстяних підшвах, крутили ся впосячи тапи.

Стіл проконсуля стояв в золотій галерії, на підвисненню з дощок сікомори. Вавилонські коври звисали над ним шатром. Три лавки, декоровані слоновою кістю, — одну по середині й дві з боків, займали Вітелій, його син і Антипа: Вітелій від дверей, на ліво, Авль на право, тетрарх по середині. На нім був важкий чорний плащ, цілий вкритий аплікаціями; лице його було помальоване, борода розчесана як вахляр, волосє присипане синім порошком, і на нім діадема з дорогим каміннем. Вітелій лишив ся в пурпуровій шарфі, що навскоси переходила через льняну тогу. Авль казав звязати собі на спині рукави свого одіння з фіолетового шовка, вишиваного сріблом; волосє у нього було завите в кілька рядів, а на груди, повній і білій, як у жінки, блищав ся шафіровий нашійник. Коло нього, на рогожці, підібгавши ноги, сидів гарний хлопчик, все усміхнений. Авль зобачив його в кухні і не хотів більше пускати від себе, а не запам'ятавши його халдейського імени, звав його просто Азіятом. Від часу до часу він лягав на трікліній²⁰⁾, і тоді його голі ноги панували над цілою компанією.

З цього боку сиділи сьвященики й офіцери Антипи, визначні особи з Єрусалима й грецьких міст, зі сторони проконсула — Марцель з митарями, і приятелі тетрарха — особи з Кани, Штолемаїди, Єрихона. Далі сиділи уже без всякого порядку гірняки з Ливана й старі вояки Ірода: дванадцять Тракнян, оден Іаль, двоє Германів, ловці газелів і пастухи з Ідумеї, пальмирський султан, моряки з Езіонґабера²¹). Перед кожним лежав м'який пляцок до витирання пальців. Руки простягали ся, як шиї хижих птахів, щоб узяти олив, фісташок, мідгалів. Всі лиця весело виглядали з під своїх вінків. Лише фарісеї не схотіли взяти вінків, як римського непотрібства. Вони здрігнули ся, коли їх покрили качганом з ладаном: сеї мішанини уживано при церемоніях Храма. За те Авль потер собі нею й під пахвами, і Антипа обіцяв йому прислати їй цілу фіру, разом з трома кошами того правдивого бальзаму, що за нього колись то хотіла здобути Царлестину Клеопатра.

З заду тетрарха стояв начальник залоги з Тіверіяди, що йно побувши, щоб повідомити про важні події, але увага тетрарха ділила ся між проконсулом і тим, що говорило ся за сусідніми столами.

Там говорили про Яконаана й иньших подібних людей. От Сімон з Гітої²²⁾ омивав гріхи огнем. Ніякий Ісус... — Се найгірший з усіх, скрикнув Єлеазар. То ще безстыдний пройдисьвіт!

Чоловік, блідий, як обшивка його хламиди, підняв ся споза тетрарха. Віп вийшов на підвисненне й крикнув до фарісеїв:

— Брешете! Ісус творить чуда!

Антипа висловив бажання його побажити:

— Ти повинний був його привести сюди! Оповідж про нього!

Той оповів, що він, Яков, мав хору доньку й удав ся до Капернаума, щоб попросити Учителя, аби її уздоровив. Учитель сказав на се: „Іди до дому, вона здорова“. І він впайшов її на порозі: вона встала з ліжка, коли сонічний годинник в домі показував третю годину — саме коли він говорив з Ісусом.

— Цевно, відказали на се фарісеї, є способи й сильні трави! Навить тут, у самім Махерузї кілька разів знаходили „бару“²³⁾, що робить тіло неприступним ранам. Але уздоровити не бачивши, не доторкнувши ся — се неможливо; хиба Ісус уживав демонів.

І приятелі Антипи, галілейські старшини підхопили се, покиваючи головами:

— Демонів, очевидно.

Яков, стоячи між столом їх і сьвящеників, мовчав із виразом спокійної гідности. Від нього почали жадати, аби говорив.

— Оправдай його силу!

Він нагнув голову і голосом тихим і повільним, ніби страхаючись своїх власних слів сказав:

— Хіба ви не знаєте, що се Месія?

Сьвященики всі переглянулись. Вітелій зажадав, аби йому витолкувано се слово. Його товмач помовчав хвилю, а потім пояснив, що так звать того, хто увільнить їх і дасть їм уживати всякого доброго та панувати над усіма народами. Деякі кажуть, що треба надіяти ся двох. Одного не-реможуть Гоґ і Маґоґ, демони Півночи, але другий знищить Князя Злого. І від віків вони чекають його кожної хвилі.

Сьвященики поговорили між собою і тоді заговорив Елеазар: Насамперед Месія повинний бути сином Давида, а не теслі. Він має утвердити закон, а сей Назарянин його руйнує. Але найголовніший доказ: перед ним має прийти Ілія.

Яков відказав на се:

— Але ж Ілія прийшов!

— Ілія, Ілія! повторило все зборище, аж до другого кінця салі. Всі побачили

в уяві своїй старця з воронами, блискавицю що запалює жертвенник, ідольських жерців кинених в потік, а жінки на галерії думали про сарептську вдовицю.

Яков твердив, що його знає, бачив, і люде також!

— Як же він зветь ся?

Той крикнув з цілої сили:

— Яоканан!

Антипа впав так, як би щось ударило його в груди. Садукеї кинули ся на Якова. Елеазар галасував, хочачи, щоб його послушали. Коли настало мовчанне, він завинув ся в свою хламиду і як судя почав ставити питання:

— З огляду що пророк (Ілія) умер...

Шум перервав його: всі вірили, що Ілія тільки зник. Елеазар, роздражений тим, одначе далі вів свій допит:

— Ти віриш, що він воскрес?

— Чому ні? відповів Яков.

Садукеї здвигнули плечами; Йонатан, вилаунивши свої очка, силував ся сьміяти ся як блазень: нема мовляв нічого дурнійшого від сеї претенсії тіла вічно жити, і він продеклямував, з огляду на проконсуля сеї вірш сучасного поета:

*Nec crescit, ne post mortem durare videtur**).

Але в тім Авль пагнув ся над краєм лавки, з потом на чолі, з позеленілим лицем, підперши кулаками живіт. Садукеї удавали перестрах (другого дня їм признано право жертв). Аптіна виказував роспуку. Вітелій лишив ся спокійним, хоч його тривога була дуже сильна разом: з сином він би стратив кар'єру.

Авль не скінчив іще ригати, як уже захотів знову їсти:

— Нехай мнї дадуть шкробаного мармору, накоського піферу, морської води, чого небудь? А може я-б узив горячу ванну?

Він гризнув спігу, потім повагавши ся між коматенським паштетом і рожевими дроздами, прихилив ся вкінці до вареної в меду тикви. „Авіят“ обсервував сю здібність до пожирання, що для нього характеризувала істоту чудесну, вищої раси.

Подали воліві пирки, сонц, соловіїв, січене мясо в винограднім листю. Сьвященники говорили про воскресенне. Амоній, ученик плятоника Фільона, признавав се все дурним і говорив про се з Греками, що ви-

*) По смерти взає не росте і очевидно не істнує.

сміювали пророцтва. Марцель розговорив ся з Яковом: той оповідав про утіху, якої він дізнав по посвященню в культ Мітри²⁴), а Яков умовляв його увірити Ісусови. Вина пальмові й тамарисові, сафетські й бібльоські, текли з амфор до кратерів²⁵), з кратерів до кубків, з кубків в горла. Пішла балачка, душі розкривали ся. Ясім, хоч і Жид, не крив ся з культом планет²⁶). Купець з Афаки²⁷), в диво вводив степняків, оповідаючи їм про чуда Герополя²⁸), й вони питали його, кільки коштувала-б подоріж туди. Інші знову вірно тримали ся своєї прирожденної релігії. Напівсліпий Германин співав гімн, славлячи рік Скандинави, де являють ся боги, з проміннем наоколо їх лиць, а люде з Сихема не хотіли їсти горлиць, з пістизму до голуба Азима²⁹).

Деякі розмовляли, стоячи в салі. Пар віддихів з димом канделябрів творили туман в повітрі.

Під стіною пройшов Фануіл. Він що йно студиював небо, але не міг підійти до тетрарха, боячи ся плям оливи, що у Єсеїв уважали ся великою нечистістю.

Удари залунали в браму замка: довідали ся, що Яоканан у вязниці. Люде з скипками лівли стежками; темна юрба ворушила

ся в провалю; від часу до часу гукали: „Яокапаи, Яокапаи!“

— Нема від нього спокою! сказав Понатаи.

— Не буде більше грошей, як він так далі поведе! додали фарисеї. І пішли крики до Антипи:

— Оборони нас!

— Треба з ним покінчити!

— Ти занедбуєш релігію!

— Безбожний, як усі Іроди!

— Менше ніж ви! відказав Антипа, Чи не мій батько побудував вам храм!

Фарисеї, сини засуджених, сторопники Матафії³⁰), відповіли закидами тетрархови за провини його роду. Вони мали лиці голови й кудлаті бороди, худі й нервові руки, иньші знову — лица коротконосі, великі, банькати очи, вигляд бульдогів. Збіговище писарів і сьвященничих слуг, що жили ся з доходів від жертв, прибігли аж до естради й пожами грозили Антипі, а той їх умовляв, тим часом як садукєї з легка за ним обставали. Він побачив Мапеї й кивнув йому, аби собі йшов. Вітелій робив міну, що се все його не дотикає.

Фарисеї, що лишили ся за своїм столом, впали в скажену фурію. Вони розбили таці, що стояли перед ними: їм подали улюблену

потраву Мецената — з дикого осла, а се було звіря печисте.

Авль, приточуючи до ослячої голови, глузував, що мовляв вони кланяють ся ослиній голові³¹), і перейшов до глузувань з поводу їх відрази до свинячого мяса: певне, казав він, се тому, що ся худоба забила їх Бахуса, а вони прецінь дуже люблять вино, бо навіть у їх Храмі знайшла ся золота лоза виноградна.

Але святики не розуміли його слів: товмач Фіней, Галілеянин з роду, не схотів їх перекладати. Тоді Авль розгнівав ся страшно, тим більше що й „Азіят“, настрашивши ся, зник. Пир йому також не подобав ся: потрави були мовляв грубі, неприємні відповідно. Він заспокоїв ся, побачивши курдюки сирійських баранів — самі кусні сала. Вітелія знеохочувала вдача Жидів. Певно то їх бог Молох, котрого олтарі бачив він по дорозі; йому пригадало ся жертвування богам дітей, й оповідання про чоловіка, якого вони потайки годували на заріз. Його римська душа бридила їх нетолеранцією, їх навіженню іконоборством³²), безглузним завзятем. Проконсуль хотів навіть забрати ся, але Авль спротивляв ся. Він лежав, спустивши своє одіinne низше пояса, перед ку-

нами їжи, наїджений так, що вже не міг їсти нічого, але не годен від неї відстати.

Розгорячення між людьми все зростало. Перейшли до проєктів незалежності, згадували славу Ізраїля. Всі хто підбивав, понесли кару: Антігон, Крас, Вар...

— Лайдаки, промовив проконсуль. Він розумів по сирийськи, товмача-ж уживав па те, аби мати час обдумати відповідь.

Антипа скоренько витягнув цісарську медаль і споглядаючи на неї з острахом, показав тою стороною, де був образ.

Але тут розчипили ся дверки в золотій галерії і в сяєві свічок, серед своїх рабниць і гірлянд анемонів показала ся Іредіяда, в асприйській мітрі на голові, привязаній під бородою; завите в кучері волосє її спадало на одішне пурпурове, з розрізаними рукавами. Серед двох кам'яних левів, що стояли при дверях, подібні до фігур скарбниці Атридів, вона подібна була до Кібелі з її львами³³). Зва високого поруча, що підіймало ся над Антипою, вона крикнула, піднявши кубок:

— Многая літа цісаревн!

Сей окрик повторили: Вітелій, Антипа, сьвященики.

Але з глибини салі в тім вирвав ся шум несподіваного здивовання: в салю ввійшла молода дівчина.

Під синім вуалем, що покривав її грудь і голову, можна було вирізнити закруглення її бров, халцедони в її ухах, білість її шкіри. Плечі її покривав квадрат з сивого, міністого шовку, звязаний золотою спряжкою. Чорні шаравари були густо вишиті мандрагорами³⁴). Маленькі пантофлі з пуха колібрі слабо стукали по підлозі.

Вийшовши на естраду, вона скинула вуаль. Була то зовсім Іродіяда за своїх молодих часів. Потім вона почала танцювати.

Ноги її пересували ся поволі, в такт флеті і парі калаталець. Округлі рухи її рук наче кликали когось, що все ухилив ся. Вона гнала ся за ним, лекша від мотиля, як розцікавлена Цсіхея³⁵), як мандрівна душа, готова кожної хвилі полетіти.

Стук калаталець заступили сумні звуки гінґри³⁶). Надія перемінила ся в сум. Її рухи виявляли тугу, вся фігура її — тяжке страждання: годі було сказати, чи тужить вона за любовию бога, чи вмирає в його обіймах. Примкнувши очи, вона вигнала стан, її тіло вихиляло ся як хвиля, трясло ся, тим часом як лице лишало ся нерухоме, а ноги не спинали ся ані на хвилю.

Вітелій порівняв її з пантомімом Мнестером. Авля все ще нудило. Тетрарх утопав у мріях, забувши про Іродіяду. Йому здалося, що вона підійшла до Садукеїв. Мрія зникла.

Та то не була мрія. Іродіяда, далеко від Махеруза, виховувала свою доньку Сальомею, так щоб закохати в ній з часом тетрарха. Плян сей удав ся, вона була тепер вже певна того!

А танець представляв вже порив любови, що прагне задоволення. Сальомея танцювала як баядери індійські, як Нубіянки з під нильських катарактів, як лідійські бакханки. Вона схилила ся на усі боки, як квітка під подувами бурі. Брілянти в її ухах скакали собі, шовк на її плечах мінив ся, від її рук, ніг, одіння летіли невидні іскри й запалювали серця людей. Співу арфи відповідали крики народу. Не згинаючи колін, вона вигнула ся так, що бородою дотикала підлоги, і повздержні кочовники, загрузбілі в розбойстві римські вояки, нелюдські митарі — всі дріжали в запалі, роздуваючи нівдрі.

Потім вона почала навіжено крутити ся, як відьомський клубок, наоколо стола Антипи. Перерваним, спазматичним голосом він

кликав її: „До мене, до мене!“ А та все крутила ся, тімпани греміли, юрба кричала. Тетрарх викрикнув все голоснійше: „До мене, до мене! Дістанеш Капернаум! Тіверіядську долину! мої замки! половину мого царства!

Сальомея кинула ся на руки, піднявши в гору п'яти, перебігла так естраду, як якась велика комаха, і пагло спинила ся.

Їх хребет творив простий кут до потилиці. Кольорові шаравари, що покривали її ноги, поспадали на плечі й півколом веселки оточували її фігуру, на лікоть не доходючи до землі. Губи у неї були помальовані; брови дуже чорні; очі дивили ся майже страшно; кропельки пота на чолі здавали ся россою на білім мармурі.

Вона мовчала. Всі переглядали ся.

На галерії застукав хтось пальцями. Сальомея побігла туди, потім вернула ся й трошки шепетляво, з дитячою міною проговорила сі слова до Антипи:

— Я хочу, аби ти мині дав на таці голову... Вона забула імя, але сьміючи ся додала: голову Яоканана!

Тетрарх упав на свою лавку, під вражінням сих слів.

Він був звязаний словом, і всі чекали його відповіді. Але, подумав він, смерть, віщована зв'яздами, спавши на кого иньшого,

може відверне смерть від нього? Коли Йоканан справді Ілія, він міг спасти ся; коли то неправда, то й убити його — річ неважна.

Манеї стояв коло нього й відгадав його гадку. Але Вітелій завернув його, аби сказати йому гасло, бо яму стерегла римська сторожа.

Всім якось полекшало: за хвилину все скінчить ся!

Але Манеї не вертав ся.

Нарешті вернув ся, але настрашений. Сорок літ сповняв він обовязки ката: він утопив Арістобула, задушив Александра, спалив живим Матафію, стяв Зосима, Папа, Йосифа й Антіпатра³⁷), але не відважив ся вбити Йоканана! Зуби йому цокотіли, все тіло трясло ся: він побачив перед ямою великого Ангела Самаритян — весь вкритий очами, він потрясав величезним мечем, червоним і зубчастим, як поломиць. Вояки, приведені ним для посвідчення, можуть се потвердити.

Але вояки не бачили нічого, окрім якогось жидівського старшини, що був кипув на них, але тепер уже по нім...

Роз'ярення Іродіяди вилило ся потоком простацьких, нелюдських лайок. Вона поло-

мила собі нігті до кратів галерні, а монументальні льви, здавало ся, гривли її плечі й рикали разом з нею.

Антипа казив ся також, сьвященики, вояки, фарісеї, — всі кричали пімсти, решта також — гніваючись, що відтягаєть ся сподівапа приємність.

Манеї вийшов, затуливши своє лице.

Час тягнув ся гостям ще довше ніж першого разу. Всі нудились. Раптом в коритарі залунали кроки — нетерпеливість ставала незносною.

Голова появила ся — Манеї тримав її за волосє й простягнувши наперед, пишав ся оплесками.

Поклавши на тацу, він подав її Сальомеї. Та жваво понесла голову на галерию, і кілька хвиль пізнійше її принесла назад тетрархови та стара, що її він бачив рано на даху хати, а потім в покою Іродїяди.

Тетрарх відвернув ся, аби не бачити голови. Вітелїй кинув на неї рівнодушний погляд. Манеї вийшов з естради й показав її римській старшині, потім иньшим, хто сидів з того боку.

Всі оглядали її.

Гостре вістре меча, зіскочивши, зачепило щелепи. Конвульзия покривила лїнію уст. Кров, уже запекла, скропила бороду.

Замкнені віка були бліді, як мушлі, ще блідші в сьвітлі канделябрів.

Голова прийшла на стіл, де сиділи сьвященики. Оден ф'арісей в цікавості перевернув її, але Манеї поправив знову і поставив перед Авльом. Той збудив ся, і через примкнені повіки очі мертві й очі заспані наче подали собі знак.

Вкінці Манеї приніс голову тетрарху — слези покотили ся у нього по лиці...

Скипки почали гаснути. Гості розійшли ся, в салі лишив ся тільки Антипа. Стиснувши голову руками, він дивив ся на відтату голову, тим часом як Фануїл, ставши на середині головної нави, піднявши руки, шопотів молитви.

Коли сходило сонце, двое людей, післаних давнійше Яокананом, прийшли з довго жданою відповідею.

Вони сказали її Фануїлови, і той одушевив ся нею.

Потім він показав їм страшний предмет на таці, серед останків пира. Оден з тих двох сказав йому:

— Потім ся! Він зійшов проповідати Христа серед мертвих.

Тепер єсей зрозумів слова Яоканана:
„аби він звеличив ся, мині треба змаліти“.

Взявши голову Яоканана, всі три пішли
в напрямі до Галілеї.

Тому що голова була важка, вони не-
сли її по черзі.

ПОЯСНЕННЯ.

1) Махерузький замок, де стято Івана Хрестителя, збудований Олександром Янеєм і відновлений Іродом Великим, тепер, як думають -- Ош-Каур.

2) Velarium — маркіза, що натягала ся від сонця над подвір'єм чи терасою.

3) Тетрарх, „чотировластник“ в слов'янськiм перекладі евангелія -- титул Ірода: правитель чотирох країв Галілеї. В правописи імен звістних з Біблії я переважно тримав ся церковно-слов'янської традиції.

4) Енґаді, Геброн, Есколь, Кармель — міста в околиці Мертвого моря; сезам — олійна рослина.

5) Вежа Аптонія — єрусалимський замок, збудований Іродом Великим, батьком Антипи, і названий так на честь Марка Антонія.

6) Ємень — одна з країн Арабії, т. зв Щасливої.

7) На горі Гарізім стояв храм Самарян, що конкурував в єрусалимському храмі Жидів, і був зруйнований Гірканом, в I в. перед Хр.

8) Кай Калігула — наступник Тіберія.

9) Atrium — центральний pokій, властиво — напів крите подвіре дому, римський сальон.

10) Одна з головніших римських улиць.

11) Єсеї — жидівська релігійно-філософська секта, що давала перевагу моралі над обрядовістю, тим часом як фарисеї були крайніми формалістами й прихильниками традиції, а садукееві представляли більше ліберальний, раціоналістичний напрям.

12) Неємія — відновитель жидівського храму й жидівської релігії та обряду по вавилонській неволі, за часів Артаксеркса Довгорукого.

13) Аскальон — одна з столиць Філістимлян в Фінікії.

14) Едом — предок Ідумеїв (Ірод був з племені Ідумеїв).

15) Кліти — народець в Кілікії, підбитий Вітелієм.

16) Капрея — острів в Неаполітанському заливі, місце пробутку цїс. Тіберія.

17) Вишукла середина щита (umbo).

18) Сей Авль Вітелій був коротко імператором в анархії по Нероні й у тім хвиловім цісарстві прославив ся головно своїм нечуваним апетитом.

19) Оболь — шоста частина драхми, а ся своєю вартістю відповідає більше менше короні.

20) Лавка, властиво ліжка, на яких обідали Римляне й Греки; їх стояло по три коло кожного столу.

21) Пристань на Червонім морі.

22) Инакше Симон Волхв, як він зветь ся в Діяніях Апостолів.

23) Чудесна рослина з Ливанських гір, про яку вірили нпр., що може перетворяти в золото пнші металі, відвертати чари й т. и.

24) Перський бог сонця, культ його, широко розповсюднений в тім часі в Малій Азії, визначав ся таємничістю і знаходив адептів також між Римлянами.

25) Кратери — плитки чаші, де мішали вино з водою (Греки й Римляне чистого вина не пили).

26) Культ вавилонський.

27) Сирийське місто, з славним храмом Астарті.

28) Гієраполь („свiate місто“ в перекладі), місто в Фрігії, славне своїми храмами.

29) Про Самарян оповідали, що вони в своїм гарізімському храмі кланяли ся голу-бови під назвою Azima, Achima, але ся жидівська традиція, як доводять, вийшла з умисного перекручення.

30) Мататія — під сим іменем був проголошений первосвященником і царем жидівським Антігон, провідник повстання против Ірода, побитий потім Римлянами, союзниками Ірода в 37 р.

31) Одна з тодішніх поганських повірок про Жидів і Християн.

32) Автор ужив тут пізнішого византійського терміна для означення жидівського вороговання проти ідолів.

33) Малоазійська богиня.

34) Мандрагора — клубки на корінь сеї рослини уважали ся чародійними й ви-кликали певний забобонний страх.

35) Автор натякає на звісне опові-данне про Амора й Псіхею; і низше він опи-сує танець, як пантоміму залюбленої в Аморі Псіхеї.

36) Финікійські дудки.

37) Арістобуль, Александр, Антіпатр — сини Ірода Великого.

На с. 32 ряд. 11 з низу належить поправити: Ясеєм на всеєм, ряд. 5 зн. Фануель на Фануїд.

Густав Фльобер.

Літературна характеристика.

Імя Фльобера взагалі дуже мало звістне у нас. З його писань була переложена лише Легенда про Юліяна Милосердного (La Légende de Saint Julien l' Hospitalier, з серії Trois contes — в Літературно-науковій бібліотеці дра Франка, 1890), і під час найбільшого зацікавлення натуралістичною школою (що припадає на кінець 80-х і початки 90-х рр.) якось творчість цього провідця французького натуралізму не вішла у нас в моду. З того часу для багатьох європейський натуралізм, взагалі реалізм став напроямом перестарілим, увага звернула ся в сторону напрямів йому протилежних — імпресіонізму, символізму і т. н., в самій французькій натуралістичній школі слава Фльобера побігла перед іменами молодших письменників — Золя, Доде, Мопасана, і навіть йому молодшому поколінню творчість Фльобера мало

звісна, хоч знайомість з сею фігурою — одною з першорядних фігур європейського роману в XIX в., таки все повинна бути, а для тих, кому реалізм не здаєть ся пережитою манерою — як не здаєть ся мині, творчість сього характеристичного репрезентанта французького натуралізму має й сама по собі значну цікавість. Тому видаючи в перекладі друге з його „Трох оповідань“ — „Іродіяду“, я уважаю за потрібне додати кілька слів про його літературну діяльність.

Густав Фльобер (Gustave Flaubert) роджений в 1820 р. в Руані, походив з лікарської родини — його дід з материній сторони — прирощений Норманець, і батько — людина захожа, були лікарі, остатній навіть був дуже славним в своїх краях хірургом; се рішило й кар'єру малого Густава — його призначили в лікарі.

Хлопець, одідичивши великанську поставу й будову тіла, розвивав ся дуже поволі й не був здоров; його характеристична, незвичайна відраза до всякого фізичного руху, фізичної роботи вказувала на якісь скриті аномалії в організмі; в молодости прокинула ся у нього епілепсія, що не лишила ся також без впливу на його світогляд — причинивши ся до його песімістичного, безрадiсного погляду на жите; декотрі шукали в ній також об'яснення

иньших прикмет його літературної вдачі — як його витончений артизм*).

Взагалі була се натура незвичайно щира, простодушна, без всякої здібности до практичного життя, але з сильно розвинутою фантазією, інтелектуальними потягами, незвичайно витонченим артистичним чутєм і — що так рідко з тим лучить ся — з незвичайним замилованнем і витривалістю в праці.

Mors patrum перейшов він медичну науку, але його тягнуло до літератури й творчости, й літературні інтереси заволоділи ним повно й нероздільно на ціле життя. Достатки, які одідичів він, дали йому спромогу вповні їм віддати ся, не журячи ся насущним хлібом.

Його молодість припала на часи розвитку романтизму; його земляк Шатобріян був його ідолом, Гіго й Лямартін — його пророками. Романтичний запал, пориви в сфері вищі й відраза від буденщини, — „буржуазности“, як він її називав, замилованне до екзотизму знаходили глибокий відгомін в цілім його духовім складі, і хоч його літературна творчість так сильно, особливо — на перший погляд, відходила від традицій романтизму, перечила ся з ним, — в цілім складі

*) Maxime du Camp Souvenirs litteraires.

життя Фльобера, в його літературних уподобаннях і в самій творчості на ціле життя лишилися виразні сліди впливів романтизму, тільки змодифіковані, часом до непізнання, иньшими прикметами його натури і виробленими ним поглядами на завдання й вимоги літературної творчості.

По кількох літературних пробах, які лишилися в його паперах, він виступив уперше в р. 1857, отже jako чоловік уже вповні дозрілий і скінчений, романом „Пані Боварі“ (*Madame Bovary*), що коштував його п'ять літ дуже пильної праці й носив уже характерні прикмети творчості Фльобера й його літературних принципів.

Його свояк і ученик в літературі так характеризує в своїй статі про Фльобера*) сі принципи :

Літературний твір має представляти жите, таке як воно єсть, як найбільше об'єктивно, імперсонально ; творчість автора — се тільки зеркало, де можливо докладно має відбитися жите. Всякі моралістичні провідні гадки не гідні літературної творчості ; автор не хвалить, не гудить, тільки описує ; добре

*) G. de Maupassan — *Étude sur Gustave Flaubert*, в т. VII видання писань Фльобера зробленого Каятеном (*Edition ne varietur*), 1885.

і зле для нього не існує: факт добрий чи злий — се тільки предмет до описання.

Описання се — не просте фотографування. Фльобер протестував против назви „реаліст“, розуміючи тут списування того, що письменник бачив і знав. Для Фльобера писання було творчістю в повнім значінню слова: на підставі старанного, сумлінного студійовання життя, сучасного чи минулого, письменник мав сотворити типові образи і їх представленням, їх учинками — що мають бути дедукцією їх характерів — мав розв'язати певну проблему життя, представити причину певних явищ.

Таке розуміння творчости було характеристичною прикметою Фльобера, що відрізняла його від інших репрезентантів натуралістичної школи, дарма що вона вважала його своїм проводирем і пророком. Не вважаючи нпр. на щирі приязні до Золя і признання для його таланта, Фльобер закидав йому натуралізм і не міг того йому дарувати, дарма що самого Фльобера зачисляємо до французької натуралістичної школи. Так само інші першорядні репрезентанти сеї школи — Доде далеко відходить від жадань Фльобера що до об'єктивізму й імперсоналізму. Найблизше підходить до Фльобера Мопсан — і своїм теоретич-

ним розумінням штуки, й своїм песимістичним світоглядом, і артизмом, і тим об'єктивізмом супроти доброго й злого, який проповідав Фльобер.

Madame Bovary відразу зробила славу Фльоберу, до котрої — особливо в ширших кругах публіки, дуже мало додала його пізнійша, близько чвертьвікова літературна творчість. Коли для літературних кругів сей роман був певного рода революцією, що відкривав нові горизонти літературній творчості, ставив нові вимоги й завдання, в широкій публіці він здобув собі розголос наслідком процесу, виточеного тодішньою прокуратуриєю видавцям і авторови з причини неморальности роману і згіршення, яке він мовляв викликає в читачах. На нас, по романах Золя, Мопасана, Прево, не кажучи про порнографію літературної тандити, лише комічне вражіння роблять ті вибрані прокуратуриєю „неморальні“ місця роману, але в часах Наполеонського режіма було великим успіхом, коли адвокатам Фльобера удалося оборонити його роман від засуду. Для літературних кругів се був тріумф над прокуратурською цензурою; широка публіка кинулась на Боварі як на сенсацийну річ, заборонений овоч, і Фльобер став славним відразу.

Незалежно від таких моментальних причин успіху Madame Bovary забезпечила собі поважне місце в історії європейського роману. Це дуже талановитий, майстерний образ провінціонального французького життя в першій половині XIX століття, зроблений на тлі історії родини лікаря Боварі: лікар — мірнота, малим задоволений, закоханий в жінці, його жінка — людина з певними вищими вимогами, котру бажанне особистого щастя, піддане романічною лектурою, зводить на дорогу любовних авантур, що приводять родину до моральної й матеріальної руїни: пані отруїла ся, чоловік не довго переживає її, зломаний тим, що довідав ся про її зради; дитина стає зарібницею. Наоколо сих головних осіб розвинув автор цілу галерію провінціональних типів, ряд інтересних сцен. Все се глибоко продумано, незвичайно старанно зроблено, хоч власне ся старанність, продуманість і той об'єктивізм, імперсоналізм, голошений Фльобером, роблять рисунок в значній мірі зимним і сухим, уже в сім першій романі.

В кождім разі се роман з довговічною вартістю, що повинний бути в часом присвоєний і нашою літературою. Для читача в перекладі пропаде одначе те що зробило половину слави Фльобера в французькій лі-

тературі — його стиль. Він надавав стилю, музикальності, ритмічності слова незвичайне значіння й здобув собі славу незрівняного стиліста. Вироблення фрази давало йому незвичайну роботу, за те раз знайшовши відповідний вислов, він не годен був потім в нім ані слова змінити. Мопасан — також прегарний стиліст, наводить нпр. такий анекдот про свого учителя: в його маленькій повісти *Un coeur simple* завважили Фльоберови при кінці одну неправдоподібність. Він признав се, але зі страхом запримітив: „Се правда, тільки... прийдець ся змінити фразу!...“ Засів зараз до роботи й промучивши ся цілу ніч, помазавши лібру паперу, вкінці лишив як було, не мігши инакше збудувати фрази.

На иньший закид — двозначности в иньшій місці, він відповів: „Тим гірше для змісту; ритм — то перша річ!...“

В тій нечуваній праці коло стилю, коло композиції виявляв ся його рідкий артизм, далекий від пагінки за „красними“, „гучниси“ риторичними зворотами.

Взагалі в свої романи він вкладав нечувану масу праці. Про незвичайну трудолюбність його я згадував. Більшу частину свого часу проводив він самотно, серед своєї робітні, за читаннем і писаннем. Читав він незвичайно багато. Ексерпти для деяких

пізнійших романів його займають по кілька томів. Житє сучасне й минуше однаково було для нього предметом студії, дослїду, й він студював його з усім накладом праці прирощеного Gelehrter-a, виробляючи довгими роками свої твори.

По Madame Bovary, 1862 р. видав Фльобер роман, властиво — прозову поему з картагенського життя п. п. Salammbô. Впливи романтизма ні в чім може не виявилися так виразно у Фльобера як у сїм замилованню його до екзотичних тем — малоазійський Схід, Греція, Палестина, Єгипет, Картаген, Індія, середні віки — сюди уносить ся раз по раз уява поета, утомлена тривіальністю сучасної „буржуазії“, тим часом як аналіза песимїста ученого констатує, що вічна несорозмірність змагань і жадаць чоловіка в тим що давало йому житє так само жила в часах минулих як і сучасних, серед екзотичної обстанови як і на бруку сучасного Парижа. Се те що оден з критиків зве „нигилизмом“ Фльобера*).

Salammbô мало досить значний успіх, хоч і не серед тої широкої публіки, що Madame Bovary. Пишний образ картагенського життя

*) Bourget — Gustave Flaubert, в Essais de psychologie contemporaine.

в часів римсько-картагенських воєн, на тлі історії повстання картагенських паємних во-яків, задивував своєю оригінальністю і заїмпонував масою ерудиції, вложеної автором в сю поему.

По за сею ерудицією в ній лишало ся одначе ще досить для пересічного читача, жадного цікавості в лектурі, і *Salammbô* була остатньою книгою, що мала успіх. Дальші тільки викликали розчарування й закиди авторови.

Від старинного Сходу вертає він до сучасної буденщини й дає пару до *Madame Bovary* — великий, двотомовий роман *Education sentimentelle* (сеї досить трудний до перекладу титул можна-б віддати словами: „Витончене виховання“), що вийшов 1869 р. На історії молодого літерата Фрідеріка Моро, його змагань до артистичної діяльності та вищих утіх життя і розчарувань та знудження в буденщині життя, малює автор широкий образ парижського життя середини XIX в., його сірої буденности, безпросвітної тривіальности. Розсмакований з сього становища, як майстерний образ часу, нечисленними аматорами, роман сеї не мав ніякого успіха у публіки і неприхильно був оцінений також більшістю критики. Дійсно, ерудитизм автора, його холодне препарування життя з його дурнотою —

придусили творчу силу автора і для пересічного читача роман стає просто нудним.

По *Education sentimentelle* автор береться знову за екзотичну тему, незвичайно глибоко задуману. В „Спокусі св. Антонія“ (*Tentation de Saint Antoine*, 1874), на тлі оповідання про спокуси, які проносилися перед очима анахарета Антонія в Тебаїдській пустині, задумав Фльобер розвинути всю панораму античного життя й всіх його приваб і здобутків, щоб показати їх малоцінність перед моральними потребами чоловіка, яким знайшов він заспокоєння, на переломі античного життя, в християнській вірі.

Паралелею до сего грандіозного образу античної цивілізації мав бути другий, що мав показати неповноту сучасного знання й хибність його методи. Два паризькі писарі Бувар і Пекіше, діставши спадок, задумують віддати ся спокійному життю серед природи; для раціональнійшого урядження свого життя вони старають ся розширити свої знання, але при браку наукового приготування наускають на прогалини, непевности, суперечности, за поясненням переходять до другої науки, від другої до третьої — зачавши від садівництва переходять до хліборобства, відти до хемії, в тої до медицини, астрономії, археології, історії і т. д., і нарешті покинувши

те все вертають ся до писарки в Парижі. Ся книга, названа іменами героїв Bouvard et Pécuchet, зайняла шість остатніх літ життя автора, задала йому страшенну масу праці, але не була скіпчена — смерть заскочила автора.

В обох сих книгах фабула, інтрига сходить зовсім на далекий плян, на зеро перед філзофiчними проблемами поставленими автором. Філзоф і ерудит забивають зовсім белетриста, поета. Уже Tentation не можна читати без коментара, як „темні“ (умисно притемнені) твори „учених“ („dosti“) поетів Александрійської школи. Книга розпадаєть ся на безконечну серию образів, в яких зберас, стискає автор результати своїх студий старинної культури й свої гадки про еволюцію людського життя взагалі. В Bouvard et Pécuchet героями властиво виступають не люде, а самі десціпліни, науки, як справедливо завважив оден з критиків — вони рухають, борють ся, нищать одна одну перед автором. Ніякого живого зацікавлення, якого жадаємо ми від белетристичного утвора, сі книги не можуть викликати. Можна подивляти ерудицію автора, його незвичайну пильність, з якими він укладає сі мозаїки з ексцерпт, з образків, вироблених, витон-

чених, як камеї, або — нудитись, спочиваючи лише на деяких живійших сценах.

Серед тяжкої, нудної нераз праці, яку задав собі Фльобер своєю остаточною книгою, він робив собі розривку, уносячи ся фантазиею в иньші сфери, в иньші часи, й так з'явили ся його „Три оповідання“ — *Trois contes*, видані 1877 р. і нічим не злучені властиво, окрім часу написання й певною одностайністю величини — се три образки вирвані з зовсім відмінних сфер. Перше — „Проста душа“, *Un coeur simple* — історія сірого життя служниці, без проміщика якогось людського життя, з французької сучасности. *La légende de Saint Julien l' Hospitalier* — „Легенда про Юліяна Милосердного“ — середньовічний образок, триманий в тоні побожної легенди. Нарешті „Іродіяда“, *Hérodias*, на мій погляд — найліпша з них: майстерний образ стрічи грецько-римської й семитської культури, на тлі евангельських подій.

Не вважаючи, що ці оповідання не мають хиб Фльоберової творчости остатніх десятиліть і не перевантажені так Геллертєрською ерудицією, не заморожені філософічними рефлексами, — прекрасна ся книжка успіху також не мала: у публіки Фльобер уже рішучо вийшов з моди.

Він незадовго і зійшов зі сцени : 1880 р. смерть перервала се житє, повне праці й мисли.

Снадщиною по покійнику лишило ся кілька майстерних річей, які довго ще не переживуть ся, і — цілий ряд постулятів високої теоретичної вартости й цікавости, які в сфері літературної творчости ставив і з рідкою сміливістю й незвичайним на-кладом праці пробував по своєму розв'язати славний французький натураліст.

1902, 17(30). IX.

М. Грушевський.

О п о в і с т к а .

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

В першій серії „Белетристичній Бібліотеці“ :

1. Стефан Ковалів. Дезертир і інші оповідання	1·60	К.
2. Іван Франко. Поеми	1·60	„
3. Ольга Кобляницька. Покора і інші оповід.	1·40	„
4. Гю де Монасан. Дика пані і інші оповідання	1·30	„
5. І. Франко. Полуїка і ин. борисл. оповідання	1·40	„
6. Наталії Кобринська. Дух часу і інші оповід.	1·60	„
7. Енот Гамсун. Голод, роман	2·20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії . . .	1·60	„
9. Стефан Ковалів. Громадські промисловці. .	1·60	„
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	„
11. Генрик Понтонідан. Із хат. Оповідання . .	1·40	„
12. Богдан Лепкий. З життя. Оповідання. . . .	1·20	„
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель	1·60	„
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1·60	„
15. Уїлліям Шекспір. Приборкана гоструха . .	1·40	„
16. Панас Мирний. Лихі люди	1·40	„
17. Короленко. Судний день	1·20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	„
19. К. Гудков. Урієль Акоста	1·40	„
20. У. Шекспір. Кориолан	1·80	„
21. Михайло Яцків. В царстві Сатани	1·60	„
22. Панас Мирний. Морозенко	0·90	„

23.	Лесь Мартович. Нечитальник	1-60	Б.
24.	Михайло Коцюбинський. По людському	2-00	"
25.	В. Оркан. Скапаний сьвіт	1-00	"
26.	Василь Стефаник. Дорога	1-60	"
27.	У. Шекспір. Юлій Цезар	1-60	"
28.	Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)	3-60	"
29.	Б. Гавлічек Боровский. Вибір поезій	1-60	"
30.	Ф. Заревич. Хлопська дитина	1-80	"
31.	І. Франко. Коваль Бассім	1-60	"
32.	Уїлліям Шекспір. Антоній і Клеопатра	1-80	"
33.	Е. Тимченко. Калевала	3-00	"
34.	О. Катренко. Пан Природа і ин. оповіданя	1-40	"
35.	Уїлліям Шекспір. Багато галасу з нечевля	1-60	"
36.	Іван Франко. Сім казок	1-40	"
37.	Сидір Воробкевич. Над Прутом	1-60	"
38.	Уїлліям Шекспір. Ромео і Джульєта	1-80	"
39.	Б. Сроковський. Оповіданя	1-40	"
40.	А. Кримський. Пальмове гилля	2-00	"
41.	О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця	2-00	"
42.	Гю де Монасан. Горля і инші оповіданя	1-30	"
43.	В. Кравченко. Буденне жите. Оповіданя	2-00	"
44.	Уїлліям Шекспір. Король Лір	1-80	"
45.	Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3-00	"
46.	Г. Гайне. Подорож на Гарц (друкуєть ся).		
47.	І. Франко. Захар Беркут (друкуєть ся).		
48.	У. Шекспір. Міра за Міру (друкуєть ся).		

Ціни подані за оправні примірники. Брошурованих не продаєть ся.

У другій серії, „Науковій Бібліотеці“, вийшли:

Ціна в короновій вал.

1.	Кароль Кавцкі, Народність і її початки	0-60	Б.
2.	Фр. Енгельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового.	0-50	"

Фр. Енгельс, Початки родини, приватної власности і держави	1-50	К.
Ш. Сеньобó, Австрия в XIX століттю	0-80	"
В Будзиновський, Хлопська посілість	2-00	"
К. Флямарион, Про небо	2-00	"
М. П. Драгоманов, Переписка т. I.	1-80	"
С. Стенняк, Підземна Росія	3-00	"
Адріян, Аграрний процес у Добростанах	1-00	"
Г. Тен, Філософія штуки (друкуєть ся).		

Брошур другої серії не оправляєть ся.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“
вийшли:

М. Грушевський, Хмельницький і Хмельниччина	0-20	К.
Курцій Руф, Фільотас	0-20	"
В Наумович, Величина звiздяного сьвіта	0-15	"
Панас Мирний, Лови	0-06	"
І. Пулюй, Непропаца сила	0-20	"
М. Грушевський, Бех-Аль-Джугур	0-10	"
І. Раковський, Вік нашої землі	0-10	"
А. Чехов, Каштанка	0-15	"
М. Драгоманів, Мик. Ів. Костомарів	0-15	"
Е. Золя, Напад на млин	0-20	"
І. Пулюй, Нові і перемінні звiзди	0-15	"
Г. Квітка, Маруса	0-50	"
М. Левницький, Спiлкова умова для селянських спiлок	0-20	"
П. Буліш, Орися	0-06	"
М. Киятковська, Іван Гус	0-20	"
О. Стороженко, Оповідання. I.	0-20	"
В. Барвінський, Дослiди з поля статистики	0-20	"
В. Короленко, Ліс шумить	0-20	"
І. Франко, Шевченко в польській рев. легенді	0-40	"
В. Гібо, Кльод Іе	0-25	"
Е. Еган, Руські селяни на Угорщині	0-25	"

22. П. Мирний, Лихий попутав	0-40	”
23. А. Д. Уайт, Розвій географічних поглядів. . .	0-30	”
24. Ів. Франко, Украдене щастя	0-50	”
25. С. Єфремов, Національне питанє в Норвегії	0-30	”
26. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (1 пісня) .	0-30	”
27. М. Драгоманів, Два учителі	0-40	”
28. Е. Золя, Повість	0-30	”
29. С. Томашівський, Київська козаччина 1855 р.	0-10	”
30. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (2 пісня) .	0-35	”
31. Т. Масарик, Ідеали гуманности	0-35	”
32. Люкיאн, Юпітер у клопотах	0-35	”
33. М. Костомарів, Письмо до ред. „Колокола“	0-20	”
34. М. Гоголь, Вій...	0-40	”
35. І. Раковський, Вулкани	0-20	”
36. Г. Фльобер, Іродіяда	0-30	”
37. О. Терлецький, Москвофіли і народовці в 70-х рр. (друкуєть ся).		
38—39. І. Турґенєв, Ася	0-40	”
40. Л. Боровиковський, Маруся (друкуєть ся).		
41—42. Данте Аліґері, Пейло, пісня I—X (дру- куєть ся).		

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Хто купує за готівку зараз усі книжки видані доси, дістає 25% рабату.

У „Вид. Спілді“ можна замовляти повість М. Яцкова „Огні горять“ по ціні 2-50 кор. в оправі.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 072889212